

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження на тему:

**«ОБИГ МОНЕТ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
У КАРПАТО-ДНІСТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ (1381-1691 РР.)»**

Рецензент: *Андрій Бойко-Гагарін* – кандидат історичних наук, заступник генерального директора з питань розвитку Національного музею історії України, м. Київ.

Подана на рецензування робота виконана у вигляді рукопису науковим співробітником Одеського археологічного музею – **Яновим Дмитром Мироновичем** під науковим керівництвом доктора історичних наук, професора **Дзиговського Олександра Миколайовича**.

Робота складається із вступу, списку умовних скорочень, чотирьох розділів, кожен з яких містить по 3 параграфи, а також списку використаних джерел та літератури, висновків та двох додатків. Загальний обсяг роботи складає 282 сторінки.

Варто особливо підкреслити той факт, що дослідження на тему нумізматики Османської імперії в Україні є досить спорадичними та рідко аналітичними, що визначає високу актуальність обраної здобувачем теми для вітчизняної науки. Про слабкий стан розробки теми свідчать також використані Дмитром Мироновичем переважно іноземні публікації попередників у списку використаної літератури. Використання більшості іноземних публікацій, у тому числі і турецьких, ми вважаємо значною перевагою рецензованої роботи.

Значна кількість літератури, що була опрацьована, дозволила скласти ґрунтовну історіографію, класифікувавши основні етапи дослідження обраної теми, де Дмитром Мироновичем також чітко продемонстровано, що основні публікації виконані не в Україні.

Вагомий внесок у розвиток української нумізматики полягає у введенні Д.М. Яновим у науковий обіг більше 800 (!) знахідок османських монет у досліджуваному регіоні, що фактично на сьогодні є єдиним найбільш повним топографічним реєстром знахідок цих монет, а подана у додатках до роботи мапа полегшує сприйняття матеріалу.

Цілком логічно обрано дисертантом хронологічні межі дослідження: визначаючи нижню межу початком потрапляння османських монет на територію Карпато-Дністровського регіону, завершуючи дослідження 1691 роком, що ознаменував перехід монетних дворів Османської імперії від ручного до машинного методу виробництва.

Відчутно, що дисертаційне дослідження Дмитра Мироновича є результатом багатолітніх наукових пошуків, проміжні результати яких апробовані на зарубіжних наукових нумізматичних конференціях, а також опубліковані у співавторстві із провідними фахівцями цієї галузі у Румунії, Україні та Сербії.

Запропонована здобувачем структура дисертаційного дослідження є цілком точною та якісно обґрунтованою, здатною у повному обсязі розкрити основні результати дослідження. Отримані в роботі результати дослідження достовірні, адже висновки побудовані на аналізі матеріалів із фондів зібраних 5 державних музеїв, збережених у профільних установах матеріалів археологічних досліджень у фортецях Білгород-Дністровського, Сучави, Сорок, Ізмаїлу, частина з яких вводяться у науковий обіг вперше. Опубліковані в роботі висновки чітко відповідають поставленій меті та завданням дослідження, результати роботи є аргументованими, логічно викладеними.

На високу оцінку заслуговують наведені дисертантом узагальнення та підкріплені місцевими знахідками особливості обігу мідних османських монет, увагу яким приділено у різних частинах рецензованої роботи.

Аналізуючи економічні процеси в Османській імперії та висвітлюючи положення та ролі османських монет у грошовому ринку досліджуваного регіону, описуючи процеси інфляції та дефляції, здобувач вдало використовує результати дослідження румунських вчених, сформовані на застосуванні сучасних точних методів вимірювання, зокрема рентгено-флуорисцентного аналізу складу сплаву металу. Натомість здобувачем висновки не доповнені самостійно проведеними дослідженнями з використанням сучасних вимірювальних приладів. Робота могла б значно виграти при наявності додатку у вигляді таблиці із елементним вмістом сплавів металів монет із колекції державних музеїв України та порівняння цих даних із результатами закордонних досліджень.

Також значного полегшення у сприйнятті основних положень роботи можна досягнути поданням на початку дисертації словника використаних в роботі термінів та понять. У першому розділі здобувачем також описано методи та джерела дослідження, обрані та визначені цілком точно. Якісно доповнити джерела дослідження могли б справи з історичних архівів Туреччини, що стосуються питань грошового обігу на сучасній території України.

Другий розділ дисертації присвячено питанню проникнення османських монет на територію Карпато-Дністровського регіону, становленню грошової системи в Османській імперії, генезі карбування та стандартів монет в Османській імперії, а також, як наслідок, потрапляння акче та мангирів у досліджуваний регіон, що підтверджено новими знахідками. Здобувачем встановлено, що першими османськими монетами, що потрапили до грошового обігу вивченого регіону, були монети султана Мурада I, здобувачем також складено розподіл знахідок мідних монет, що побудовано на хронологічному принципі.

Спираючись на закордонні дослідження, що виконані в державах, які у зазначений період також перебували в зоні впливу Порти, здобувачу вдалось порівняти ці досягнення та спроектувати побудовані іноземними дослідниками висновки до досліджуваного регіону, визначивши таким чином ті риси, що вкладаються у загальні тенденції обігу монет в Османській імперії та виокремити особливості побутування їх у досліджуваному регіоні, що визначає одне із найважливіших досягнень даної дисертації, маючи виняткову цінність для української нумізматики.

Робота Дмитра Янова обґрунтовано та впевнено виводить українську нумізматику до рівня країн, що на сьогоднішній день є центрами наукової османістики та суттєво розширює наше уявлення про загальну систему грошового обігу Османської імперії, доповнюючи його особливостями їх побутування на території українських земель, які до цього часу залишались поза увагою іноземних та вітчизняних вчених.

Важливим маркером інтеграції українських регіонів у світову економічну та торговельну систему є знахідки монет іноземних емітентів, що отримало подальший розвиток у дисертації. Здобувачем введено в науковий обіг нові знахідки монет султанату Сельджуків Рума, Кілікійської Вірменії, Трапезундської імперії та держави Мамлюків, що досить рідко є об'єктом дослідження вітчизняних нумізматів. Зауважимо, що описане в дисертації положення щодо срібних джучидських монет карбування монетного двору Янгі-Шехр або Шехр-аль-Джадід можна доповнити матеріалами з Національного музею історії України, які дисертантом вже частково було опрацьовано в процесі підготовки дисертації.

Третій розділ дисертації присвячено особливостям обігу османських монет у Карпато-Дністровському регіоні у 1484-1584/86 роках у фокусі подальшого розвитку монетної справи Османської імперії. В історичній довідці до параграфу згадується протистояння османів проти Угорського королівства та наслідки цих подій для досліджуваного регіону. Ми вважаємо за доцільне вказати на потрапляння в регіон угорських монет, особливості побутування яких одночасно з османськими також варто визначити.

Одним із найбільш цікавих аспектів грошового обігу досліджуваного регіону є питання наявності у монетних знахідках тогочасних підробок, виготовлених незаконним чином з метою нанесення збитку населенню. Дмитро Миронович загалом вдало проаналізував та згрупував дослідження цього питання попередниками, отримавши найбільш повне уявлення про цей аспект. Вважаємо, що робота значно виграла б та висновки до цього параграфу мали б вагомніше підґрунтя при додатковому введенню в науковий обіг нових знахідок підробок монет в регіоні, що розширять вже сформоване в науці уявлення.

Досліджуючи аспект фальшування монет у Східній Європі, ми дійсно визначали рідкість приватних підробок мангірів машинного виробництва від імені султана Сулеймана II у 1099 році Хіджри на монетному дворі в Костантініє та у 1100 році Хіджри у Босна-Сараї, що протирічить поширеній в нумізматиці історіографії думці про ніби масовість цих підробок. В рецензованому дисертаційному дослідженні ми знаходимо підтвердження нашим попереднім висновкам, що здійснено Д. Яновим ґрунтованої на аналізі більш широкої джерельної бази, недоступної нам на момент публікації власної монографії.

Погоджуємось із позицією здобувача про доцільність розгляду власних емісій неповноцінних монет молдавськими господарями Штефаном IV (1517-1527), Деспотом Воде (1561-1563), а також введенням в обіг крупно-форматного мідного акче (у порівнянні із звичними на місцевому грошовому ринку османськими мангирами) за правління Іоана Воде Лютого (1572-1574) в контексті появи приватних підробок монет.

Четвертий розділ присвячено наслідкам грошової кризи в Османській імперії, скороченню потрапляння османських монет в регіон, описує появу більш крупних номіналів та завершує огляд побутування акче ручної технології карбування в досліджуваному регіоні. Важливою частиною розділу є наявний аналіз вмісту скарбів, що демонструє та визначає також роль монет Речі Посполитої у Карпато-Прутському регіоні в XVII столітті.

Зауважимо також, що до поданого в роботі списку джерел варто було б подати всі досліджені у дисертації монети з музейних колекцій, що фактично формують основу джерельної бази роботи, подавши їх у вигляді додатку із зазначенням ідентифікації монет, їх метричних даних та інформацію про місце їх збереження та інвентарний номер.

Беззаперечною перевагою роботи є наявні в ній додатки – топографія знахідок скарбів та одиничних монет, подане у вигляді мапи та з детальним описом складу скарбів. Наглядними є також надані в додатках графіки кількісного розподілу акче у знахідках околиць Білгород-Дністровського, що здійснено у різних статистичних вимірах.

Отже, можна підсумувати, що дисертаційне дослідження Дмитра Мироновича Янова є самостійною та ґрунтовною, чітко структурованою та логічно завершеною працею, виконаною із дотриманням чинних вимог. Робота якісно доповнює висновки провідних фахівців-нумізматів з Туреччини, Румунії та Молдови, будучи до того ж, першою в Україні дисертацією з нумізматики Османської імперії.

Указані в рецензії зауваження загалом не зменшують високої наукової значущості дисертаційного дослідження. Вважаємо, що робота Дмитра Мироновича Янова є винятково корисною для фахівців у галузі історії, археології та нумізматики, економічної історії та історії економічної думки як в Україні, так і далеко за її межами. Робота заслуговує на друк у вигляді монографії та широке тиражування.

Андрій Бойко-Гагарін